

Demeter Márton (szerk.)

KONSTRUÁLT VILÁGOK

A jelenségek kommunikatív leírása

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	7
▪ SIPOS BALÁZS <i>A PTC a politikai kommunikáció jelenkori történetének kutatásában</i>	11
▪ DOMSCHITZ MÁTYÁS <i>A szervezet mint holon</i>	25
▪ TERENYI ZOLTÁN <i>Részvétel a pszichiátriában</i>	46
▪ NÉMETH VIKTOR <i>A közelség végtelen. A mediáció mint problémamegoldó színtér a PTC tükrében</i>	57
▪ DEMETER MÁRTON <i>Az aritmetika mint szignifikáció</i>	70
▪ SZABÓ LEVENTE <i>Fizikai elméletek határán. Természeti törvények színterei az ágens perspektívájában</i>	89
▪ ÁCS PÉTER <i>Kommunikációs eszközök és a virtuális ágens. Számítógépes alkalmazások kommunikációs megközelítése</i>	108
▪ FARKAS EDIT <i>A PTC magyarázó értéke az irodalomértés horizontjában</i>	129
▪ MYAT KORNÉL <i>Részvétel, problémamegoldás, közösség. Partecipációs kiindulópontok a késő modern médiakörnyezet tanulmányozásához</i>	141
▪ NAGY KÁROLY ZSOLT <i>Az etnográfiai terep mint kommunikációs színtér. A PTC alkalmazásának lehetősége a kulturális antropológiában</i>	151

- BOKOR TAMÁS - BOKOR-BACSAK GYÖRGYI *Részvétől a részvételig. A participatív kommunikációs koncepció érvényesítésének lehetőségei a logopédiai tevékenységben* 171
- P. SZILCZL DÓRA *Kölcsönös megértés. A sajátvilág-perspektívák reciprocitásának fogalmi vázlata* 187
- KORPICS MÁRTA *A szakrális kommunikáció szerkezete és dinamikája a kommunikáció participációs modellje alapján* 204
- KOVÁCS LAJOS *Kommunikáció - kommunió - PTC. Egy lehetséges egyháztan keretei* 221
- DEMETER MÁRTON *Az Ikon mint szignifikáció* 240

Bevezetés

Az első könyv terjedelmű mű, mely a kommunikáció participációs felfogásának (PTC) bevezetését tűzte ki céljául, 2007-ben jelent meg. A kötet előszavában Horányi Özséb így fogalmazott:

„A kötet három olyan terminus, az intézmény, a színtér és az ágens használatának elemzésére vállalkozik, amelyekről a tanulmányok szerzői, de talán a kommunikációkutatás általában is azt tartja, a kommunikációról gondolkodva megkerülhetetlenek.” (Horányi 2007, 11)

Majd később megjegyzi, hogy:

„Természetesen a kommunikációkutatás legfontosabbnak tekintett fogalmi eszközei nem merülnek ki e hárommal. Sőt, még azt sem hihetjük, hogy - akárcsak e három fogalommal kapcsolatban is - nem marad elemezni való. De azt erősen reméljük, hogy sikerül felmutatnunk az efféle fogomelemzés szükségességét, amelyet - természetesen - csak az elvégzett (és nem a csak megkezdett) munkák igazolnak vissza ténylegesen.” (Uo. 12)

A kötet, melyből a fenti idézetek származnak, *A kommunikáció mint participáció* címet viseli, és a benne felállított elméleti keret kétségkívül megteremtőnek bizonyult: például, tucatnál is több, a PTC szellemiségében fogant doktori disszertáció íródott, és a PTC-n belüli elvi kérdések köré számos műhelybeszélgetés, workshop szerveződött. A Horányi Özséb által megkívánt, elvégzett munkákra vonatkozó számadás sem váratott magára sokat, hiszen a 2012-ben megjelent *A kommunikatív állapot* című kötetben (Bajnok et al.) több mint ötven szerző szerepel rövid tanulmánnyal, melyek túlnyomó többsége legalábbis reflektál a kommunikáció participációs elméletére. Ez a kötet voltaképpen horizontális rátekintést kínál a PTC használati módjaira; természetesen e szemle nem szükségszerűen totális: minden további nélkül elképzelhetőek eleddig feltérképezetlen területek.

Jelen kötet szándéka szerint szervesen illeszkedik ebbe a felvázolt folyamatba, hiszen a fogalmi keret megteremtése, illetve a horizontális szemrevételezés mellett szükség van mélyfúrás jellegű tapasztalatokra is. Meg kell említeni, hogy a kommunikációra való horizontális rátekintés, illetve a kommunikatívval kapcsolatos mélyfúrás jellegű tapasztalatszerzés kettős szükségességének ideája

a Horányi által vezetett Kommunikációs Doktori Iskola egyik sarokköveként a kommunikációs doktori képzésben is képviselteti magát. Ez a megfontolás indokolja, hogy ebben a könyvben kevesebb, ám jóval terjedelmesebb írás szerepel, mint a 2012-es tanulmánygyűjteményben.

A *Konstruált világok* című kötet tehát a PTC mélyfúrás igényű alkalmazási lehetőségeiből nyújt válogatást, de tágabb értelemben magának a kommunikációkutatói perspektívának a nyereségeit is igyekszik felmutatni. Noha a kommunikációkutatás interdiszciplináris természetével alighanem mindenki tisztában van, a kommunikatív rekonstrukció értelme nem minden tudományág esetében magától értetődő. Így tehát viszonylag könnyen belátható a kommunikációs nézőpont érvényesítésének értelme a pszichológia vagy a mediáció kérdéseivel kapcsolatban, de az már kevésbé evidens, hogy milyen hozadéka lehet a fizikai elméletekkel vagy mondjuk a számelmélettel összefüggésben. E sorok szerzője azt reméli, hogy a tanulmányok elolvasása után az Olvasónak – legalább a kommunikációkutatói perspektíva adekvátságával kapcsolatban – nem maradnak kétségei (már csak azért sem, mert a szerzők explicit módon is kifejtik a PTC alkalmazásával nyújtható többletet).

A kommunikatív szemlélet érvényének kérdése mellett érdemes pár szót szólni arról is, hogy vajon mit jelent egy elmélet alkalmazása, pontosabban, *miféleképpen* jelenthet. A PTC-re az alkalmazás kapcsán ugyanis legalább kétféleképpen tekinthetünk. Az első értelmezés szerint – és ez az egyszerűbb – a PTC valamiféle nyelv (kód, intézmény stb.). Ha ez a helyzet, akkor a PTC nyelvét használva *eo ipso* kommunikációkutatói perspektíva szerint írjuk le a referenciát (bármilyen legyen a szóban forgó vonatkozás). Ez az értelmezés tehát a PTC-t eszközként veszi; ekkor az „alkalmazás” kifejezés egy eszköz használatára utal. Felmerülhet, persze, a kérdés, hogy vajon alkalmazásnak tekinthető-e egy adott eszköz bármilyen használata. Például, a kalapácsnak mint eszköznek az alkalmazása jelentheti azt, hogy ezzel a kalapáccsal *A* bever egy szöveget: használja az eszközt egy tárgyon. Ha mármost egy másik személy, mondjuk *B*, a kalapácsot fogmosásra használja (és megteheti: a kalapács elbírja a fogkrémet), akkor igencsak kérdéses, hogy ez a használat alkalmazásnak tekinthető-e. Valószínűleg nem, és talán azért nem, mert egy eszköz adekvát használata (mondhatni: *alkalmas* használata) maga után vonja, hogy a nevezett eszközt egy bizonyos módon és/vagy egy bizonyos objektumon használják. Ez a megfontolás átvezet a PTC-alkalmazás fogalmának második értelmezéséhez, ugyanis a PTC-t talán nemcsak eszközként, de módszerként is lehet tekinteni. (Ahogy, egyébként, maga a nyelv is tekinthető módszernek, játéknak vagy épp életmódnak, és nem vagy nem feltétlenül csupán eszköznek – ez a tulajdonsága valószínűleg jól megkülönböztethetővé teszi például az említett kalapáccstól.)

Mindazonáltal nemcsak a mindennapi, de a tudományos alkalmazások számára is léteznek ésszerű határok: alighanem a szó szoros értelmében vett univerzális eszköz éppúgy nem áll rendelkezésre, mint univerzális (egyedül üdvözítő) módszer (és semmit nem von le a kalapács értékéből, hogy nem lehet – finomabban: talán nem érdemes – vele körtét hámozni, vagy, hogy a kalapálás nem a legjobb módszer a kabuki táncok elsajátításához). A tudo-

mányos elméletek (s a velük bajlódó szöveggyűjtemények talán még inkább) igyekeznek behatárolni vizsgálódási területüket. Ez történhet mintegy kívülről: az elmélet megfogalmazhatja, hogy milyen jelenségek leírására kíván alkalmas eszközként szolgálni. Ugyanakkor a határ belülről is megvonható: ebben az esetben a tényleges alkalmazások jelölik ki a perspektíva horizontját, amely az alkalmazások gyarapodásával természetesen változhat, változik. Jelen kötetben ez utóbbi stratégia érvényesül.

Meg kell tehát ismételni Horányi Özsébnek a 2007-es könyv előszavában megfogalmazott vallomását, mely szerint „*ez a kötet helyzetjelentés menet közben*” (uo. 16). Ami azonban csak annyit jelent, hogy a dolog működni látszik.

Demeter Márton

A PTC a politikai kommunikáció jelenkori történetének kutatásában¹

Bevezetés

Tanulmányomban megpróbálom felvillantani, hogy a kommunikáció mint participáció elmélete (PTC) milyen módon használható a politikai kommunikáció történetének kutatásában. Nyilvánvaló azonban, hogy itt és most nem tudom egyetlen egy korszak vagy időszak teljes körű elemzését elvégezni a PTC alapján; és nem tudom bemutatni (elsorolni) mindazokat a konkrét történeti kutatási kérdéseket, amelyeket az elmélet inspirálhat. De talán ebből a következő „ízeltőből” kiderül, hogy milyen komoly lehetőségek rejlenek a PTC politikai kommunikációra való alkalmazásában.

Első lépésben a *Kommunikáció mint participáció* című tanulmánykötetben található politikaleírás kiindulópontját módosítom kissé (itt Pete Krisztián és P. Szilczl Dóra közösen írt fejezetéről van szó), ami azt jelenti, hogy a politikatudomány más hagyományaihoz kapcsolódva egy másik politikameghatározást próbálok a PTC-hez kapcsolni, a PTC-ben használni. Ez szerintem jobban körülhatárolja a PTC politikára és így a politikai kommunikációra való alkalmazásának lehetőségeit, és ami fontosabb: a PTC számos erősségére felhívja a figyelmet.

Második lépésben ebből kiindulva a demokrácia- vagy demokratizálódás-tanulmányok átmenetparadigmáját, valamint Colin Crouch posztdemokrácia-paradigmáját érintem, mégpedig azért, mert ezek és a PTC alapján röviden értelmezni próbálok a jelenkori magyarországi politikai kommunikáció történetét. Mindezt azért teszem, mert úgy vélem, hogy a PTC érvényességéről, használhatóságáról eme újabb paradigmák még jobban meggyőzhetik az érdeklődőket. Illetve, mert legalább vázlatosan meg szeretném mutatni: miként használható a PTC egy konkrét jelenkortörténeti kutatásban.

Előzetesen még annyi megjegyzést tennék, hogy a PTC elméletét azért történeti (modern és jelenkori) kutatások szempontja felől vizsgálom, mert az új média nem csupán a közönség fogalmának újragondolását tette szükségessé. Azaz, nem csupán a közönségről kell másként gondolkodnunk, lévén valószínűleg alapvető (vagy „minőségi”) módon másként viselkedik, mint „korábban”. Hanem a részvétel, a participáció módjai is átalakultak vagy átalakulóban vannak (Harrison 2012²). Mivel pedig ennek nyomán a politikai kommunikáció és a po-

¹ A tanulmány megírásakor az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta munkámat.

² A hivatkozott szöveg a Transforming Audiences, Transforming Societies elnevezésű kutató-

litikai média hagyományos és új elméletei alapvetően térnek el egymástól, a PTC-vel való együttes vizsgálatukra módszertani okok miatt nem tudok vállalkozni.

A politika és a PTC

Pete Krisztián és P. Szilczl Dóra említett munkájában abból indul ki, hogy a politika lényege (1) a hatalom megszerzése, megtartása, továbbá az állami döntésekben való részvétel, azok befolyásolása (itt Andorka Rudolfra hivatkoznak), és/vagy az, hogy (2) „a valóságot a közösség számára rendezettként mutatja fel, a közösségi viszonyok egy rendszerét, az ágensek egymás közötti cselekvésének egy stratégiáját nyújtja” (itt Szabó Mártonra utalnak) (Pete – P. Szilczl 2007, 92).

Először is leszögezném, hogy a kiindulási pontként felkínált két lehetőség két teljesen különálló értelmezési tradícióból származik: az első egy „ősi” megközelítés, a második pedig a társadalomtudományok kulturális fordulatának az eredménye. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a második leírásban benne található az első leírás erőteljes kritikája. Nem gondolom azonban, hogy a nézőpontok jelentős távolsága miatt eme leírások föltétlenül kizárják egymást, hogy valamilyen módon ne lehetne összehangolni őket. A különféle értelmezések, eltérő paradigmák hibridizálása ugyanis nem elvi lehetetlenség.

Másodszer: a szerzők által kiválasztott két leírás közül az elsőt túl szűknek, a másodikat túl tágának érzem. Az első ugyanis túlzottan intézményközpontú (és még csak nem is neoinstitucionalista, ami az intézmények informális működési módjaival való foglalkozást is jelentené),³ és nem számol például azzal, hogy a politika más módon is megjelenik a hétköznapiak nevezhető helyzetekben, azaz a politika konfliktusos világának nem csupán a nagybetűs, hanem a kisbetűs politika is a része (Kenneth-Bouček 1997). Némileg másként fogalmazva: az „állami döntések” társadalmi vagy „hétköznapi” hatásai némely újabb irányzat szerint ugyanúgy a politikához tartoznak, mint maguk az „állami döntések”. A politika államhoz való kötése (illetve az állam és a hatalom ilyenén összekapcsolása) háttérben – talán tévesen – a politika és a társadalom szférájának merev kettéválasztását látom, amely kettéválasztás érvényességét (használhatóságát, magyarázó erejét) mostanában mind többen kétségbe vonják (Némedi 2008, 37).

A második kiindulópont, leírás viszont túl tág, legalábbis abban az értelemben, hogy ez alapján nem minden vizsgálat esetében találhatjuk meg a politika specifikumát, azaz nem mindig tudjuk megmondani, hogy mi a politikai és mi nem az. És itt nem Carl Schmitt dilemmájára utalok (hogy tudniillik a politika határai bizonytalanok), hanem arra, hogy többek között a moralitásra és az egyházra mint intézményre is igaz, hogy rendezettként mutatja a valóságot, vagy, hogy „az ágensek egymás közötti cselekvésének egy stratégiáját nyújt-

csoport munkája részeként készült. E nagyszabású projekt egyik komoly eredménye a *Communication Management Quarterly* 2011. téli száma.

³ Az új intézményelméletre lásd Peters 2003, 207–221.

ja”. De azt is mondhatjuk, hogy ez a leírás ebben a formában azért tág, mert valójában a világrépre, az „élet szemlélésének, értelmezésének” módjaira utal (Pete – P. Szilczl 2007, 30–31); a politika viszont csak egy a világrépet formáló intézmények közül. Lehetséges azonban az is, hogy a „probléma” megoldható lenne, ha a közösség helyett politikai közösség állna, és ilyen módon az ágensek egymás közötti cselekvését specifikálnánk. Ebben a formájában ez a politikaleírás azonban inkább csak azokra a modernitás előtti korszakokra igaz, amelyekre úgy gondolunk, hogy az állam és a társadalom nem vált el egymástól.

Mіндеzen megfontolások miatt a politika egy másik leírását ajánlom, amelyben a politikát három irányból próbálom meghatározni. A politika „funkciójából” indulok ki, és innen vezetem le a „rend” és az egymás közötti politikai cselekvések szabályozásának kérdését.

Egy lehetséges leírás szerint a politika a társadalmi csoportok igényeinek összehangolása és a kiválasztott igények kielégítése révén tartja egyben a társadalmat. Mindez történhet erőszakkal; erőszak nélkül, azaz legitimként elfogadott szabályok szerint született, mindenkre kötelező döntések révén – azaz sok/több vagy kevés hatalmat használva (erre még visszatérek).⁴ A társadalom fenntartása (és a szabályok kijelölése, legitimálása) szempontjából is releváns, hogy a politika „a valóságot a [politikai] közösség számára rendezettként mutatja fel” – tudniillik a „»rendezetlen valósággal szembeállítva«” (Pete – P. Szilczl 2007, 92). Ehhez csak annyi fűznék, hogy ha a közösség rendezettként fogadja el a valóságát, akkor legitimnek is gondolja (éppen azért legitim, mert rendezett).

De mit is jelent itt és most a legitimitás? Egyrészt azt, hogy az egyén az adott valóságot racionálisként fogadja el – abban az értelemben, hogy a racionálisnak gondolt (és a közösség által racionálisnak tartott, így elfogadott) igényei kielégíthetők. Ellenkező esetben (vagy akkor, ha új és/de nem kielégíthető igények lesznek racionálisak) a valóság „rendezetlenné” válik. (A PTC politikatudományi alkalmazásának nagy előnye a diszkurzív politikatudományhoz képest éppen az, hogy nem feledkezik meg az egyénekről és csoportokról, az egyének és a csoportok vágyairól.)

A legitimitás itt és most másrészt azt is jelenti, hogy ha a valóság legitim (mert rendezettnak tűnik), akkor a „valóságon belül” a politika is legitim. Ez a kapcsolat fejeződik ki a politikum fogalmának Pierre Rosanvallon-féle felfogásában. Rosanvallon számára ugyanis a politikum az egyének és a csoportok világról alkotott elképzeléseit jelenti, amelyek lehatárolják és szervezik az egyének és a csoportok cselekedeteit (Rosanvallon 2007, 176).

(Itt csak zárójelben említem, hogy külön kérdés: a pártok jelentésadása ezen keretek között marad-e vagy sem, azaz rendszerellenzéki pártokról van-e szó – vagy sem. A politikai rendszerek vizsgálata során ugyanis külön szempont, hogy a releváns pártok között található-e rendszerellenzéki.)

⁴ Itt például arra a megközelítésre gondolhatunk, amely szerint akkor beszélhetünk jelentős hatalomról, ha egy cselekvés lényegében automatikusan következik be, azaz, ha a hatalmat „nem is látjuk”. Luhmann pedig ama helyzet kapcsán, amikor sok hatalomra van szükség egy cselekvés előidézéséhez (megváltoztatásához), a hatalom mint médium inflálódásáról beszél. A hatalom eltérő felfogásaira lásd Balázs 1998.

A valóság rendezettsége és a politika legitimitása kapcsán ki kell térni arra, amit a tankönyvekben politológiai háromszögnek neveznek. A rendezettség és a legitimitás szempontjából ugyanis *elsősorban* a politika intézményes, azaz *polity* oldaláról van szó (Pete – P. Szilczl 2007, 27), *másodsorban* a politika konfliktusos világáról (*politics*). Ami a szakpolitikát (*policy*) illeti, az a rend-redezettség megteremtése szempontjából csak akkor lesz fontos, ha olyan mértékben nem hatékony, hogy az már veszélyezteti a rend (a valóság rendezettségének) képzetét, vagy ha nincs összhangban a politika konfliktusos világában született döntéssel. Azaz, szakpolitikák esetében a legitimitás hiányáról tulajdonképpen nem is beszélhetünk, mert ha ez a kérdés felmerül, akkor valójában már a *polity* és a *politics* legitimitása (racionalitása) a kérdés.

A politikai intézmény innen nézve a társadalmi és politikai rend (polity) fenntartása vonatkozásában szignifikálja a világot.

A politika további lényegi jellemzője – az igények összehangolásának kielégítéséből logikusan következik –, hogy bizonyos igények csak akkor lesznek egyáltalán legitim (elfogadott, azaz kielégítendőnek tartott) igények, ha politikaiá válnak. A nem politikai igények viszont nem csak magánjellegű igények lehetnek, hanem közösségek, azaz közügyek is (ebben a diszkusszióban ugyanis minden politikai ügy közügy, de nem minden közügy politikai ügy; efféle különbségtétel a privát-magán-nyilvános elhatárolása). Vagy máshonnan nézve: közüggé tett társadalmi szintű problémák közül az oldódik meg, amelyik politikai üggyé lesz (például a szegényügy előbb közüggé lett – ezt mutatja a jótékonykodás –, majd politikai ügy – ezt mutatja a szociálpolitika). A politikai intézmény jellemzője tehát az, hogy határai bizonytalanok, de legalábbis időről időre változnak, abban az értelemben, hogy (1) politikai problémává válnak bizonyos, korábban nem politikai problémaként létező problémák, igények stb., és hogy (2) megszűnnek politikainak lenni addig politikaiként létezett (elfogadott) problémák (egyes civilizációkban például az egyházi szabályok követése). Ennek a kétértelmű változásnak az oka, hogy a politikai közösség mint ágens pillanatnyi állapota és kívánatos állapota „különbözőként kategorizálódik”, azaz „kritikus különbségről” van szó (Horányi 2007, 246), és a kívánatos állapot elérésének feltétele (módja) a politika határának változása. Ennek természetesen előfeltétele, hogy a politikai közösség belső normái megváltozzanak a tekintetben, hogy mi válhat kommunikatívva (lásd például a nőkérdést; amíg az új nő típusok megjelenése morális kérdés [Pete – P. Szilczl 2007, 73–78], azaz az új nő amorális, addig politikailag nem válhat kommunikatívva).

Az előzőekből az is következik, hogy a politika határa módosításának (az erre való képességnek) a felkészültségek között kell lennie – ahogy a magánügyek közüggé tételének is. Szükséges ugyanis, hogy létezzenek ezzel a felkészültséggel rendelkező csoportok és intézmények, vagy pontosan fogalmazva: helyszínek, ahol ez a felkészültség megtalálható. Itt elsősorban a politikai médiáról van szó, amely egyrészt képes közüggé, illetve politikaiá transzformálni magánügyeket, illetve közügyeket, másrészt megmutatja, hogyan lehet ezt az átalakítást megvalósítani. Itt Kuczi Tiborra hivatkoznék, aki Luc Boltanski vizsgálatát idézve hangsúlyozza: az újságírókat éppen az jellemi, hogy ismerik azo-

kat a nyelvi kódokat és használatukat, amelyek révén egy magányügy közüggé alakítható, míg az „átlagolvasók” nem rendelkeznek ezzel a felkészültséggel (azaz itt az újságírók speciális tudásának, mindközönségesen: szakértelmének kérdéséről van szó).⁵ Ez azonban egy „általánosabb” felkészültség része (vagy azzal rokonítható): egy diktatúrában a politikai média közvetíti azokat a nyelvi kódokat és használati módokat is, amelyek ismerete a hétköznapi ügyintézés során vagy extrém helyzetekben elengedhetetlen lehet. Mint például egy előadásában a társadalomtörténész Farkas Gyöngyi utalt rá, az 1950-es években Magyarországon egy-egy ismerős „befektítése”, vagy ellenkezőleg: a vádlottak védekezése akkor volt eredményes, ha az illető személy az ideológia nyelvét tudta beszélni (Farkas 2008). Azt mondhatjuk tehát: a politikai média egyik sajátossága éppen az, hogy a politikai alakítás (több értelemben is) ismeretét és rutinját hordozza.

Reményeim szerint ez a (felkészültség kérdését érintő) kitérő jól mutatja a PTC egy újabb „előnyét”: azt nevezetesen, hogy a történelmi korokra és a politikai rendszerekre „érzékeny” elemzési mód, azaz nem egyetlen politikai-társadalmi rendszertípus esetében működtethető csupán. A konkrét történelmi-politikatudományi vizsgálatban való felhasználásnak azonban van egy előfeltétele: meg kell határozni, hogy például egy adott diktatúrában melyek a felkészültségek korlátai, azaz, hogy a jelen állapota és a vágyott állapot között milyen (fokú, típusú) eltérések (voltak) lehetségesek a hétköznapi életvilágokban. A PTC továbbá a rendszerváltozások új szempontú vizsgálatának elmélete is lehet: az elemzés kérdése a problémássá tétel és a felkészültségek létrejötte lehet.

Visszatérve a demokratikus viszonyok között szükséges felkészültségekhez: a politikai közösség ebben a diszkusszióban a választópolgár szerepéhez hozzáférőket, és/azaz a választópolgári szerephez szükséges kompetenciákkal rendelkezőket jelenti (Pete - P. Szilczl 2007, 52), amivel utalnék az általános, titkos és egyenlő választójogért folytatott politikai küzdelmekre, ami a kompetenciákhoz való hozzáférés kérdése is. Már itt aláhúznám ugyanakkor azt is, hogy a részvételi demokráciákban eme kompetenciákhoz elméletileg mindenki hozzáfér. Azaz, a politikai intézménynek erre a típusára csak megszorítással igaz, hogy „Az intézmény a világ bizonyos szeleteire vonatkozó, közös tapasztalatokat felkészültség formájában az adott közösséghez tartozó minden ágens számára - de különböző mértékben - hozzáférhetővé teszi” (uo. 51), mert nem beszélhetünk részvételi demokráciáról, ha a hozzáférhetőség nem azonos mértékű, például csoportok között eltér a lehetőség mértéke (természetesen ez nem vonatkozik az ágens felkészültségére, a személyes tudásra mint a felkészültség helyszínére).

A politikai intézmény innen nézve a politikai - nem politikai vonatkozásában szignifikálja a világot.

Az igények összehangolása és a kiválasztott igények kielégítése kérdéséhez visszatérve: a hatalom itt és most (ebben a diszkusszióban) nem eszköz (nem instrumentum), hanem két fél (agens) egyenlőtlen kölcsönviszonya. Ebben

⁵ Boltanski a *Le Monde*-nak írt, feljelenítő jellegű olvasói levelet elemezte (Kuczi 1992, 53-54).

a Max Weber leírása *alapján* elképzelt viszonyban van rá esély, hogy valaki egy másik ágens akarata szerint megtesz valami olyat, amit magától nem tenne meg. Fontos, hogy „valaki” milyen módon teszi meg azt a „valamit”, azaz, hogy a „másik” akaratának milyen mértékben és módon tesz eleget, továbbá (mint már utaltam rá) a másiknak mennyi hatalmat kell fordítania milderre.

Ebből következik, hogy noha a politikai intézmény „a hatalom vonatkozásában szignifikálja a világot” (uo. 92), az osztályozás ’lényege’, ’eredménye’ nem pusztán a hatalommal bírókra és a hatalommal nem bírókra való felosztás, hanem a hatalmi viszonyban való cselekvés (vagy szerep) típusa szerinti strukturált (finomabb) leírás. Másként fogalmazva: a politikai intézmény *innen nézve* „a hatalom vonatkozásában szignifikálja a világot”, ám az ágenseket nem csak az *adott helyzetben* hatalommal bírókra⁶ és hatalommal nem bírókra osztja (hiszen ezek már önmagukban is felcserélhető és/vagy cserélődő szerepek); az osztályozás alapja továbbá a hatalom természete (például kiterjedése), az akarat keresztülvitele érdekében szükséges „átlagos” hatalom mértéke, illetve az akarat „érvényesítéséhez” való viszony.

A politika tehát a társadalmi-politikai rend (polity) fenntartásával, és ebből következően a politikai - nem politikai határával, illetve a „magunk” és „mások” akaratához való kölcsönviszonnyal összefüggésben szignifikálja a világot.

Ez azt jelenti, hogy eme viszonyok konstituálják a politikai „jelentésadást” (szignifikációt), amelynek eredményeként azonosíthatunk politikai értékeket és politikai értékrendeket (világnézeteket, világképeket) (uo. 30). Hagyományosan a pártok alkották meg ezeket a preferenciákat, illetve lehetséges (racionális) világokat (uo. 93). Azt ugyanakkor vitatom, hogy „a politika [valójában inkább a pártok] azáltal, hogy preferenciákat állít [állítanak] fel (...) le is szűkíti [leszűkítik] a lehetséges világok körét” (uo. 94). Az eltérő világokhoz való csatlakozás (azok „elfogadása” és „támogatása” – uo.) ugyanis csak azért lehetséges, mert a politika egyáltalán létrehozza és fenntartja a politikai (képzelt) közösséget (abban az értelemben „képzelt”, ahogy a nemzet is az – Anderson 2006), és így jelennek meg ágensként a választópolgárok, akik számára így válik lehetővé a választás a preferenciák között. Ha pedig a politikára nem „a közösségi problémamegoldás eszköze”-ként gondolunk, hanem mint a problémamegoldás színterére (Pete – P. Szilczl 2007, 93), akkor logikusnak tűnik, hogy csak a politikai színtéren tudnak megszerveződni/kikristályosodni és feltűnni egyáltalán az eltérő preferenciák, világképek („A politika lehetséges világokat konstituál” – uo.).⁷

Az utolsó ellenérvem pedig a következő: ha feltételezzük, hogy a politika önállósodása újkori fejlemény, akkor látjuk, hogy a preferenciák „mennyisége” ezáltal nem csökkent. Továbbá, ilyen irányú változás a pártok megjelenése után

⁶ Pontosabb talán a megkülönböztetés, ha az akaratuk érvényesítésére eséllyel rendelkezőkről és nem rendelkezőkről beszélünk. Könnyű belátni továbbá, hogy azok, akikre (a hatalom fogalmának „naiv” használata szerint) „hatalommal bíró” ágensként gondolunk, nem minden olyan esetben rendelkeznek ezzel a bizonyos eséllyel, amikor pedig „joguk lenne” akaratukat érvényesíteni.

⁷ A politika itt talán pontatlanul ágensként jelenik meg (az intézmény, eszköz és színtér értelmén túl).

sem következett be (akár a klubpártokra, akár mondjuk a néppártokra gondolunk); sőt, funkcionalista értelmezés szerint a pártok egyik feladata éppen az új preferenciák kialakítása. A pártok inkább két értelemben is megalkotják az értékrendeket (preferenciákat) és az értékeket: egyrészt elrendezik, másrészt újrendezik ezeket.⁸

Ez a kérdés azért fontos, mert a politika akkor szűkíti le a lehetséges világokat, ha totalitásra tör, azaz a különféle intézmények (jog, moralitás, művészet, tudomány, gazdaság stb.) szignifikációját is meghatározza/ő határozza meg. Másként fogalmazva: totalitásra tör, ha egy szignifikáció „helyes vagy helytelen volta (adekátusa)” nem valamely adott (például említett) intézmény keretein belül ítéltető meg, hanem a politikai intézmény keretein belül (uo. 55). Ebben az esetben – mint említettem – a hatalom kiterjedése a fontos szempontja a politikai rendszer meghatározásának.

A lehetőségek szűkítése szempontjából a kérdés az említetteken túl az lehet, hogy a pártok kétpártrendszert vagy sokpártrendszert, centripetális vagy centrifugális pártrendszert (stb.) alkotnak-e, hiszen mondjuk a sokpártrendszerről a kétpártrendszerre történő átalakulás valóban szűkíti a lehetséges világokat – ám ennek oka az is lehet, hogy a választópolgárok szűkítik a lehetséges világokat, mert a többihez „nem igazodnak” (uo. 45). (Miként oka lehet az egyik párt akarata is; ilyen esetben talán úgynevezett predománs pártrendszerrel van dolgunk: egy párt dominálja a politikai versengést, abban az értelemben is, hogy ő határozza meg annak feltételeit, ideértve az úgynevezett másodrendű pártok működését.)

Demokrácia – posztdemokrácia – politikai átmenet

A PTC elmélete tehát több olyan kutatás alapja is lehet, amelynek tárgya a politikai kommunikáció modern és jelenkori története. A továbbiakban kicsit részletesebben egy ilyen kutatás „vázlatát” mutatnám be. Arra teszek kísérletet, hogy bemutassam: miként ellenőrizhető néhány, az elmúlt évtizedben népszerűvé vált teória, amelyek a magyarországi média 1989/1990 utáni története leírásának elméleti keretét adhatják.

⁸ Az új preferenciák feltűnéséről Pete Krisztián és P. Szilczl Dóra is ír: eszerint az újonnan „kialakított preferenciák nem konstituálnak semmiféle lehetséges világot, hiszen nincs mögöttük semmiféle támogatás mindaddig, amíg valamelyik politikai párt (vagy egyéb szervezet) be nem építi azokat saját preferenciái közé” (uo. 95). Azaz, egyes preferenciákat be lehet építeni más preferenciák közé, továbbá a politika (valójában a pártok) biztosítja (biztosítják), hogy az új preferencia lehetséges világot konstituáljon. Tehát a politika ebből a leírásból következően azért sem szűkítheti le a „lehetséges világok körét” preferenciák állítása miatt („által”), mert a preferenciák közül lesznek egyesek lehetséges világok.

Átmenet a posztdemokráciába vagy...?

A magyarországi politikai média elmúlt több mint két évtizedének történetét alapvetően párt- és irányítás-központú módon szokás leírni. Ennek megfelelően beszélhetünk a médiaháború(k) koráról, a sajtószabadság konszolidációjáról (Bajomi-Lázár 2005), illetve a médiapolitika eurázsiai fordulatáról, ami egyúttal az autoriter politikai rendszer irányába való „elcsúszást” is jelenti.⁹ Ezek a megközelítések a tranzitológia tudományága környekéről származnak, pontosabban abba a vonulatba illeszkednek. Eszerint az átmenet diszciplínája helytelen feltevésen nyugodott, mert nincs minden helyzetben és minden országban egyenes átmenet a diktatúrából a demokráciába. Thomas Carothers először a *Journal of Democracy* egy 1996-os számában foglalkozott részletesen azoknak az országoknak a „szürke zónájával”, amelyek nem a demokrácia, hanem a domináns hatalom vagy a prezidencializmus rendszeréhez állnak közel, majd az elmúlt évtizedben többször is visszatért erre a kérdésre (Carothers 2010a, 74–93; 2010b, 121–126). Itt sok más szerző által leírt jelenségről van szó: arról, hogy egyes posztszocialista országokban autoriter rezsimek jöttek létre, illiberális demokrácia, esetleg „hibrid” vagy „köztes” rendszerek alakultak ki, vagy a „rablóállam újjáéledése” következett be. Egyes szerzők ennek az „elakadásnak”, „visszacsúszásnak” az eredményeként létrejövő helyzetre nem az előbbi fogalmakat, hanem a posztszocializmus fogalmát használják (Jakubowicz 2011, 25–28).

Ennek a megközelítésnek számtalan formája van, amelyeket itt említeni sem tudok. Szempontunkból most csak az tűnik lényegesnek, hogy eme elméleti magyarázatok szerint egy Magyarországot is magába foglaló átmeneti zónáról van szó, amelynek országai eltérő mértékben közelítették meg a nyugat-európai standardokat, illetve ebben a helyzetükben időről időre változások történnék. Ezek a leírások azonban szintén a politikai pártokra, a médiairányításra, valamint a média és az újságírók szerepfelfogására koncentrálnak.

Egy tanulmányában Tamás Pál vetette fel: a diktatúrából a demokráciába való átmenet valójában a posztdemokráciába való átmenet (Tamás 2010). Itt tehát nem az átmenet folyamata és lehetséges vagy lehetetlen mivolta hangsúlyos, hanem maga a cél.

A posztdemokrácia, amint Tamás is hangsúlyozza, elsősorban a választott politikai vezetők és a nemzetek fölötti gazdasági szereplők egyenlőtlené vált viszonyán nyugszik. Ugyanakkor kapcsolódik a politikai kommunikáció és a média bulvárosodása, perszonalizációja („celebesedése”) általános „nyugati” jelenségéhez, ami Jürgen Habermastól Umberto Eco-ig sokakat foglalkoztat, és sokan valamiféle hanyatlásként látják ezeket a változásokat.¹⁰

⁹ Utóbbiról Sükösd Miklós beszélt 2012 áprilisában a Közép- és Kelet-Európai Médiahálózat prágai konferenciáján „Multiple post-communisms and media pluralism: East Central Europe, Russia, China” című előadásában, a médiapolitikai hasonlóságokat elemezve.

¹⁰ Létezik egy ezzel ellentétes értelmezési hagyomány is, amelynek követői és alakítói például a média és a kommunikáció demokratizálódását látják ezekben a (persze, másként leírt) folyamatokban.

A posztdemokrácia fogalmát bevezető munka ehhez az értelmezési irányzathoz kapcsolódik, és az egész demokratikus politikai rendszer változását írja le. Colin Crouch, aki a European University Institute of Florence szociológiai professzora, majd a University of Warwick Business School kormányzati és közmenedzsment professzora volt, *Post-Democracy* című, 2009-es kötetében két végpontot jelölt ki. A virágzó demokrácia az egyik, amikor a politikai közösség tagjainak tömegei a vitákon és az autonóm intézményeken keresztül aktívan formálhatják a közügyek napirendjét, és ők élnek is ezekkel a lehetőségekkel. Ezt ő ideális modellként határozza meg, amely a valóságban teljesen sohasem valósítható meg, de amire törekedni kell.

A másik pont a posztdemokrácia, amelynek jellemzője, hogy a demokratikus intézmények megmaradnak, de új módon működnek és kiüresednek, és kevésbé biztosítják az előbb említett (demokratikus) lehetőségeket. Valójában tehát a demokrácia régi intézményeivel működő új politikai rendszerről van szó, amely Crouch szerint nem kifejlett és kész rendszer, de amely jobbra távolodik a „maximális demokratikus modelltől”.

A nyugat-európai és észak-amerikai politikai rendszerek Crouch leírása szerint e két pont, két modell között mozognak, aminek többek között a politikai kommunikáció átalakulása az oka. Arról volna szó, hogy „Nyugaton”, közvetlenül a második világháború után még jobbra hasonló nyelvhasználat és stílus jellemezte a kormányzati dokumentumokat, a komoly és a népszerű újságokat, a pártnyilatkozatokat, valamint a politikusok nyilvános beszédeit. Bár – fűzte hozzá Crouch – „kétségkívül voltak különbségek a politikai döntéshozóknak készített komoly hivatalos iratok, illetve a nagy példányszámú újságok szótára és komplexitása között, de a mával összevetve a szakadék kicsi volt” (Crouch 2009, 24). Vagyis a 20. század közepén a népszerűség kevésbé volt iskolázott, mint a 21. század elején, de például intelligensebb újságok rendszeres vásárlója és a választások következetes résztvevője volt.

A 20. század második felében bekövetkezett és közismert változás alapja Crouch szerint az volt, hogy a politikai kommunikáció és a média a hirdetési modellt kezdte követni, amelynek kulcsszavai a figyelem, az eladás és a vétel, valamint az (érveket felváltó) asszociáció. A racionális dialógus helyett a reklámmodellt követő politikai kommunikáció lett az általános, illetve a korábban a diktatúrákat és a kevésbé fejlett pártrendszerrel rendelkező társadalmakat jellemző teljesen személyközpontú és -alapú választási kampány (közkeletű nevén a perszonalizáció). Crouch szerint ennek az az oka, hogy a politikailag releváns média a kereskedelmi szektorhoz tartozik, emiatt pedig a legfontosabb cél, hogy piacépes terméket állítson elő. Ez a termék a figyelem. A figyelem értékesítése céljából követi a média a reklámmodellt, és ennek részeként leegyszerűsíti a politikai nyelvet és kommunikációt, továbbá „szenzációsítja” a politikát (uo. 47). Ezzel egyrészt degradálja a politikai közösség tagjait, másrészt csökkenti a polgárok politikai kompetenciáját. Harmadrészt, arra kényszeríti a politikai szereplőt, hogy ő is ezt a logikát és módszert kövesse, mert ellenkező esetben (azaz, ha a politikus nem idomulna, nem „adaptálná a gyors stílust, a figyelem-megragadó banalitást”) az újságíró teljesen újraírja az üzenetét. „A kereskedelmi

modell így a politikai kommunikáció minden más koncepciója felett győzelmet aratott. (...) A fogyasztó győzött a polgár felett.” (Uo. 47, 49.)

Mint látszik, Crouch média- és politikaikommunikáció-leírása nem sok újdonságot tartalmaz, kissé szimplifikáló, sőt, egyes elemeiben a 19. század végi tömeg- és tömeglélektani megfigyelésekre vezethető vissza (Laclau 2011, 31. skk.). Ám egy mindjobban erősödő normatív médiaelméleti diszkusszióhoz kapcsolódott,¹¹ és ezt építette bele egy normatív politikaelméleti modellbe, ami magyarázza a kötet sikerét. Szempontunkból azonban azért fontos, mert egyrészt szintén kialakulatlanságot, átmeneti állapotot vél látni, másrészt azért, mert tartalmi kérdések is fontos részét képezik. Hangsúlyozni kell azt is, hogy Crouch, hasonlatosan az átmenet paradigmájával foglalkozókhöz, a politikai rendszer és a média kérdését természetesen egymással szoros összefüggésben tárgyalja.

A politikai felkészültségekhez való hozzáférés az „átmenetben”

A PTC kiválóan alkalmas annak vizsgálatára is, hogy egy politikai rendszer demokrácia-e vagy sem. Így például elég annak a vizsgálata, hogy a releváns felkészültség állapota elérhető-e mindenki számára (valamiféle elképzelt, de objektív módon nem meghatározható felkészültségi „szint” felett természetesen mindig számottevő különbségek lesznek). Tehát a kérdés az, hogy valamilyen módon meg tudjuk-e határozni a releváns felkészültségi állapot eléréséhez szükséges feltételeket. Azaz, meg tudjuk-e mondani, hogy mire van szükség („mi kell”) a politikai kommunikáció szempontjából ahhoz, hogy demokráciáról beszélhessünk. Ekkor megváltozik a nézőpontunk. Nem a pártok vagy a médiairányítás felől vizsgáljuk a kérdést, hanem a közönség irányából.

Két módszertani kérdés azonban mindenképpen adódhat.

1. Vajon nem normatív megközelítésről van-e szó, ami valójában nem tudományos („tudománytalan”) eljárás?

A politikai kommunikáció és a média normatív elméletei pontosan azon a kérdésen alapulnak, hogy mikor adekvát egy adott tudományos (politikatudományi) kategória használata. Azt vizsgálják, hogy például a politikai kommunikáció szempontjából melyek a demokrácia kategóriájának fontos feltételei. Azaz, mikor nevezhetünk egy rendszert demokráciának? Az összehasonlító politikatudomány megkerülhetetlen kérdéséről van itt szó, hiszen tisztázni kell a politikai rendszerek tipológiájába való sorolás feltételeit. A normatív elméletek tehát nem „előírók” (azaz nem ebben az értelemben fogalmazzák meg, hogy milyenek kell lenni); alkalmazói tulajdonképpen azt tesztelik: ha egy diskurzusban a demokratikus politikai rendszer feltételei ezek és ezek, akkor a konkrét politikai rendszer megfeleltethető-e eme jellemzőkkel.

A kérdés természetesen rendkívül bonyolult, hiszen a demokratikus politikai

¹¹ Eme médiaelméletek normativitása kapcsán annyit azért megjegyeznék, hogy a „nem normatív” médiapolitikai diszkusszió is erősen normatív (Cuilenburg-McQuail 2010, 236–254).

rendszert (vagy a demokrácia konfliktusos világát) több módon is megközelíthetjük, illetve leírhatjuk. Habermas nyomán lehetséges például megkülönböztetni a demokrácia polgári republikanizmusra, illetve procedurális liberalizmusra épülő nézeteit, azaz a deliberatív, illetve aggregatív modelljét, amelyek a politikai részvétel és a közvélemény (re való hivatkozás) eltérő formáit is jelentik (Christians et al. 2009, 93–95). Ez a következőt jelenti: ha elfogadjuk, hogy a demokrácia = népuralom, továbbá, hogy két alapelve az egyenlőség (például azonos lehetőségek a döntéshozatalban) és a szabadság (például a kommunikáció szabadsága), akkor ezeket több módon is biztosíthatja egy-egy demokratikus rezsim, ami a gyakorlatban azt eredményezi, hogy mondjuk eltér a szabadság és az egyenlőség egyensúlya vagy másképpen alakul a közvélemény és a „népi jóváhagyás” természete (uo. 91–93). A kérdéssel foglalkozó könyvében Christians, Glasser, McQuail, Nordenstreng és White azonban azt hangsúlyozza, hogy mindezek, valamint az itt most nem említett eltérések ellenére a demokráciákban a hírmédia négy kulcsfeladata azonos (lásd uo. 125–127).

2. Objektív módon meghatározható-e, hogy mi a releváns felkészültség állapota, amelynek elérhetőnek kell lennie „mindenkinek”?

A releváns felkészültség állapotának eléréséhez szükséges feltételeket szerintem elsősorban intézményi és nem tartalmi szempontból tudjuk meghatározni.¹² Ez ebben a diszkusszióban azt a kérdést jelenti, hogy léteznek-e olyan intézmények, amelyek a szükséges felkészültségekhez való hozzáférhetőséget hordozzák, biztosítják. Európában, ahol a két és feles médiarendszer az általános (a közszolgálati és a kereskedelmi médiumok mellett léteznek közösségi médiumok), a kérdés konkrétan és elsősorban a közszolgálati média és ezen belül a hírműsorok témastruktúrája. Másodsorban (Magyarországon is) vizsgálható, hogy az országos kereskedelmi csatornák teljesítik-e úgynevezett közszolgálati kötelezettségeiket – vagy semlegesebben fogalmazva: tekinthető-e a demokráciákban szükséges politikai felkészültségek helyszínének.

Ami a magyarországi helyzetre vonatkozó rendelkezésünkre álló adatokat illeti, azok egyértelműen mutatják, hogy a politikai intézmények változása (az úgynevezett rendszerváltozás) óta a közszolgálati médiában a politikával kapcsolatos műsorok aránya nagyjából az ezredfordulóig nőtt, onnantól kezdve pedig 2012 elejéig egyenletesen és folyamatosan csökkent. Például: 1998-ban az információs hírműsorok aránya a közszolgálati műsorszolgáltatók esetében a műsoridő 33,67%-a, míg 2007-ben 21,9%-a volt. A Magyar Televízió M1 csatornáján ugyanezen műsortípus aránya 2001 és 2008 között 18,2%-ról 8%-ra csökkent, míg az olcsóbb és inkább reprezentációs funkciójú politikai fórum- és vitaműsoroké 2,4%-ról 10%-ra nőtt. A két országos kereskedelmi csatorna ugyanilyen műsorainak aránya ugyanebben az időszakban szintén jelentősen csökkent: a TV2 adásidejének 8%-át, az RTL Klub adásidejének 11,8%-át jelentette 2001-ben, míg nyolc évvel később 4, illetve 6%-át. Ez a változás a politikai

¹² A tartalmi szempont itt azt a kérdést jelenti, hogy objektív módon meghatározható-e: milyen felkészültségek létezése esetében beszélhetünk részvételi demokráciáról („mit kell tudniuk a politikai közösség tagjainak?”). Az intézményi szempont a hozzáférhetőségre helyezi a hangsúlyt, ami talán kevésbé szubjektív vizsgálatot tesz lehetővé.

média depolitizálódásának a része, amit ugyanígy mutatnak a hírműsorok témastruktúrái. Ezeknek a szereplői között 2008-ban (a közszolgálati és az említett kereskedelmi adók esetében) már csak 25% volt a politikai szféra szereplőinek aránya. Továbbá például a közszolgálati és az országos kereskedelmi televíziók hírműsoraiban egyaránt folyamatosan csökkent a politikai hírek aránya. 2008-ban az RTL Klub főműsoridőben futó *Híradójában* a híregységeknek kevesebb mint harmada foglalkozott bel- és külpolitikai témával (Plauschin 2009, 23–52). 2012 tavaszán például az M1 19.30-kor kezdődő híradójának „minden második híre részben vagy egészben teljesen bulvár jellegű” volt (Nyilvánosság Klub 2012). Tehát zsugorodó műsoridőn belül csökken a politikai felkészültség állapotának biztosításához szükséges információk mennyisége. Ezzel párhuzamosan viszont három tendencia zajlott: a közéleti-politikai lapok példányszámának radikális csökkenése, a tematikus hírcsatornák megjelenése, illetve az interneten a híroldalak és a politikai témájú blogok elterjedése. A hozzáférés szempontjából ezek a folyamatok valamilyen mértékben csökkentik a hagyományos/általános csatornák műsor- és témastruktúráján belüli változások hatását. (Ezen a ponton eltekintünk attól, hogy a magyarországi felnőtt népesség 80%-ának elsődleges hírforrását éppen ezek a csatornák jelentik. És attól is, hogy emiatt, illetve a példányszámok általános csökkenése miatt talán megkockáztatható az az állítás, hogy az egyének „felkészültségi szintje” csökkent.)¹³

Milyen haszonnal jár a PTC alkalmazása? Ha megváltozik a nézőpontunk, és nem a pártok, a médiairányítás felől vizsgáljuk a kérdést, hanem a közönség irányából, akkor jobban látszik, hogy nem annyira „hektikus” változásokról, a demokratikus és kevésbé demokratikus állapot közötti ide-oda csúszásokról van szó, hanem egy trendváltásról. Igaz, ennek lehet az az oka, hogy időközben elterjedtek az újabb politikai kommunikációs és médiatechnikák és -modellek. Ezt értelmezhetjük Crouch (és Tamás) érvelése szerint valamiféle nagy poszt-demokratikus fordulat részeként, vagy egyszerűen csak úgy, hogy „Nyugaton” a politikai média és kommunikáció átalakult az elmúlt évtizedekben, és ezek az új technikák jelentek meg Magyarországon – de maga a demokratikus politikai rendszer nem változott. Értelmezhetjük talán a tranzitológiai paradigmájába ágyazva valamiféle visszafordulásként. És értelmezhetjük úgy is, hogy a tradícióját tekintve közép-európai jellegű magyarországi médiarendszer az ezredforduló után egyértelműen „olaszosodni” kezdett (Hallin–Mancini 2008). Hiszen a politikai média a pártok eszköze lett, az újságírói professzió színvonala csökkent, a „minőségi” lapok olvasottsága zuhant, míg a kereskedelmi média fogyasztása nőtt. Ennek a változásnak a része a politikai média depolitizálódása, ami miatt a releváns felkészültség állapotának intézményi feltételei az elmúlt évtizedben folyamatosan és jelentősen csökkentek Magyarországon.¹⁴

¹³ A kérdés természetesen rendkívül bonyolult, hiszen például a hírműsorok fogyasztására fordított idő növekedése vagy csökkenése és a közönségesen tájékozottságnak nevezett állapot változása között nincs direkt és automatikus összefüggés. Ugyanígy bizonyos információkkal való „találkozás” gyakorisága és azok ismerete között sem.

¹⁴ A magyarországi politikai média olaszosodásáról részletesebben lásd Sipos 2010.